

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1. สรุปการวิจัย

การวิจัยเรื่องสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีวัตถุประสงค์การวิจัย วิธีดำเนินการวิจัยและผลการวิจัยดังนี้

1.1 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.1.1 เพื่อศึกษาสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1.1.2 จัดทำคู่มือสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

1.2.1 รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)

1.2.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรคือหมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยรวม 19 จังหวัด กลุ่มตัวอย่างเป็นหมอพื้นบ้านที่มีความชำนาญในการบำบัดภาวะฉุกเฉินด้านนั้นไม่ต่ำกว่า 3 ราย โดยแต่ละรายมีภูมิลำเนาอยู่คนละจังหวัด หมอพื้นบ้านที่ทำการสัมภาษณ์ครั้งนี้รวม 42 ราย จาก 12 จังหวัด

1.2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นหมอพื้นบ้านที่มีความชำนาญในการบำบัดภาวะฉุกเฉินด้านนั้นๆ

1.2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิทางการแพทย์แผนไทยจำนวน 3 ท่าน

1.3 ผลการวิจัย จากการศึกษาสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1.3.1 สมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากการศึกษาสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพของหมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นกลุ่มตัวอย่างภายหลังจากผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาคัดกรองวิธีการที่อาจไม่ปลอดภัยออกแล้วพบว่ามีการใช้สมุนไพรบำบัดภาวะฉุกเฉินในกรณีต่างๆ ดังนี้

1) การห้ามเลือดจากบาดแผล หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีการห้ามเลือดจากบาดแผลโดยใช้สมุนไพรหลากหลายรวม 13 วิธี สมุนไพรที่นิยมใช้มากที่สุดคือ ใบสาบเสือหรือเสือหมอบ โดยวิธีการใช้มีทั้งนำมาขยี้แล้วพอกแผล และนำใบสาบเสียมผสมกับปูนขาว ทำให้ละเอียดและเข้ากันดี แล้วนำมาพอกแผล รวมถึงนำใบสาบเสือกกับใบยาสูบมาทุบๆ ผสมเหล้าขาวหรือเคี้ยวแล้วนำมาพอกแผลก็ห้ามเลือดได้ดีเช่นกัน หมอพื้นบ้านบางคนใช้คาถาคัดเลือดเป่าแผลร่วมด้วย

2) การบำบัดแผลสด หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีการบำบัดแผลสดโดยใช้สมุนไพรหลากหลายรวม 19 วิธี วิธีที่หมอพื้นบ้านใช้บ่อยกว่าวิธีอื่นคือ 1) ใบบัวบก ใช้ใบบัวบกตำให้แหลกหรือทุบๆ แล้วนำมาพอกแผลเข้า-เย็น และ 2) เปลือกต้นสมอไทย อาเปลือกต้นสมอไทยมาฝนกับน้ำสะอาด นำมาทาแผล

3) การบำบัดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีการบำบัดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวกหลากหลายรวม 15 วิธี โดยมักใช้คาถาถอน/ดับพิษไฟร่วมด้วย สมุนไพรที่ใช้บ่อยที่สุดคือ น้ำมันสัตว์ จำพวกน้ำมันเลียงผา น้ำมันหมู น้ำมันกบ โดยเอามาทาแผลจะหายปวดแสบปวดร้อน ไม่เกินสามวันหาย ไม่อักเสบ ต้องเอาผ้าพันแผลปิดแผลไว้ รองลงมาเป็นใบบวบเหลี่ยมสด หมอพื้นบ้านใช้ใบบวบเหลี่ยมสดมาโขลกให้ละเอียด แล้วนำมาปิดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก ใส่ขี้จันมันเย็น แผลจะหายดี

4) การบำบัดพิษจากแมลงสัตว์กัดต่อย จำแนกเป็นสมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษแมลงสัตว์กัดต่อยทั่วไป ตะขาบกัด แมงป่องต่อย ผึ้ง ต่อย แตนต่อย แมงมุมกัด และปลาตุ๊กตา โดยสมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษแมลงสัตว์กัดต่อยทั่วไปมี 10 วิธีๆ ที่ใช้มากที่สุดคือ โลดทะนงแดง (นางแซง) โดยเอาโลดทะนงแดงมาฝนกับหินผสมน้ำมะนาว นำมาทาแผล ถ้าตะขาบกัดใช้ยางจากว่านตะขาบมาทาแผล แมงป่องต่อยใช้เสลดพังพอนพอกแผล โดยเอาเหล็กไนออกก่อน ถ้าผึ้ง ต่อยและแตนต่อยใช้หัวข่าหรือหัวข่ากับน้ำหน่อไม้ดอง ตำให้ละเอียดแล้วนำมาพอกแผล ถ้าแมงมุม(บึ้ง) กัดมีทั้งการใช้ว่านแมงมุมฝนแล้วพอกแผล ช่วยให้แผลหายเร็วขึ้น

5) การบำบัดพิษงู หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีการบำบัดพิษงูรวม 8 วิธี วิธีที่นิยมใช้มากที่สุดคือ การใช้โลดทะนงแดง หมากรและน้ำมะนาว โดยมีทั้งยากินและยาทาแผล *ยากิน*ต้องนำรากโลดทะนงแดงและหมากรแห้งมาฝนกับหินโดยใช้น้ำสะอาดเป็นกระสายยา ฝนยาจนกระทั่งน้ำเป็นสีขาวขุ่นใช้น้ำประมาณ 50 มิลลิลิตร หลังกินยาแล้วผู้ป่วยจะอาเจียนออกมา หลังจากนั้นอีกครั้งชั่วโมงให้ดื่มซ้ำอีก โดยงูทุกชนิดกินครั้งเดียว ยกเว้นงูจงอางกิน 2 ครั้ง ส่วน*ยาทาแผล*ใช้รากโลดทะนงแดงกับหมากรแห้งมาฝนกับหิน แล้วบิบน้ำมะนาวเป็นกระสายยา ทาแผลที่ถูกกัด และทาซ้ำทุก 2 ชั่วโมง

6) การบำบัดอาการท้องเดินอย่างเฉียบพลัน หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีการบำบัดอาการท้องเดินเฉียบพลัน 23 วิธี โดยวิธีที่นิยมมากที่สุดคือ ฝรั่ง โดยใช้ทั้งยอดฝรั่ง ใบฝรั่ง และลูกฝรั่งดิบ โดยนำมาเคี้ยวกลืนน้ำ คั้นน้ำกิน ต้มน้ำกิน หรือบั้งไฟแล้วชงด้วยน้ำร้อนดื่ม รองลงมาใช้กล้วยดิบโดยฝานเป็นแว่นแล้วจิ้มเกลือ เคี้ยวกลืนเลยประมาณ 4-6 ชิ้น อาการท้องร่วงก็จะหายไปเอง

7) การบำบัดภาวะอาหารเป็นพิษ หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีการบำบัดอาการอาหารเป็นพิษมากถึง 22 วิธี วิธีที่นิยมมากที่สุดคือการใช้ใบและเถารางจืดดอกม่วง ซึ่งมีทั้งการกินใบสดๆ การนำใบสดมาคั้นน้ำดื่ม การนำใบและเถาหรือรากมาต้มน้ำกิน ช่วยกำจัดได้ทั้งพิษจากเห็ด อาหารทะเล แมงดาถ้วยและเชื้อในหน่อไม้ดิบ รองลงมาเป็นการใช้ย่านางแดง ซึ่งมีทั้งการกินใบสด หรือนำใบ/เถาย่านางแดงมาต้มน้ำกิน หรือเอาเถาย่านางแดงมาฝนกินก็สามารถบำบัดพิษจากการกินผิดต่างๆ ไป พิษจากเห็ด กลอย และเม็ดลำโพงได้

8) การบำบัดพิษจากสารเคมี หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีการบำบัดอาการอาหารเป็นพิษมากถึง 13 วิธี วิธีที่นิยมมากที่สุดคือ การใช้รางจืดดอกม่วง ซึ่งใช้โดยการกินใบสดก่อนออกไปฉีดยาฆ่าแมลง เมื่อกลับมาแล้วก็ต้มกินอีก หรือนำทั้งใบและเถามาคั้นกับน้ำข้าวขาวกิน ถ้าโดนยาฆ่าแมลงมากๆ เอาใบรางจืดแก่ๆ มาต้มกับน้ำกินต่างน้ำจนอาการทุเลา รองลงมาเป็นย่านางแดง ซึ่งใช้โดยนำมาทั้งใบและเถามาต้มกิน หรือเอารากย่านางแดงมาฝนกับน้ำสะอาดกินก็แก้พิษจากยาฆ่าแมลงได้

9) การบำบัดลมพิษ หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีการบำบัดลมพิษมากถึง 17 วิธี วิธีที่นิยมมากที่สุดคือ ใช้ใบหรือเถาตำลึง การใช้ใบตำลึงต้องเลือกใบตำลึงแก่ๆ มา 1 กำมือ โขลกให้ละเอียด ใส่เหล้าขาว เอามาทาผื่นลมพิษ ถ้าไม่มีเหล้าขาวให้เอาน้ำข้าวขาวมาผสมแทน ทาผื่นลมพิษก็ได้ผลเช่นกัน หากถูกเงินก็ขยี้ใบตำลึงแล้วเอามาทาผื่นลมพิษได้เลย ส่วนการใช้เถาตำลึงให้เลือกเถาตำลึงแก่ๆ นำมาทุบๆ คั้นเอาแต่น้ำมาทาผื่นลมพิษ ถ้ายังไม่หายก็ทาซ้ำไปเรื่อยๆ รองลงมาเป็นการใช้ใบพลูที่ใช้กินกับหมาก โขลกให้ละเอียด ใส่เหล้า 40 ดีกรีหรือแอลกอฮอล์ก็ได้ เอามาทาผื่นทวันละ 2-3 ครั้งก็หาย

10) การบำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือด สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดทั่วไปที่ไม่ทราบสาเหตุมี 7 วิธี สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดจากแผลในกระเพาะอาหารมี 2 วิธี และสมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดจากภาวะซ้ำในจากการถูกซ่อม/ ตกต้นไม้มี 4 วิธี สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดที่ไม่ทราบสาเหตุที่หาง่ายได้แก่ ว่านกาบหอยต้ม น้ำกิน และกระเม็งสดทั้งต้นตำผสมเหล้าขาวกิน สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดจากแผลในกระเพาะอาหารที่หาง่ายที่สุดคือ ขมิ้นชันสด โดยเอามาตำแล้วคั้นเอาแต่น้ำกิน และสมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดจากภาวะซ้ำในจากการถูกซ่อม/ ตกต้นไม้ที่ใช้บ่อยคือ หนุมานประสานกาย โดยนำไปมาเคี้ยวให้ละเอียดแล้วกลืนเลย หรือนำใบมาตำคั้นเอาแต่น้ำดื่มก็ได้

11) การบำบัดอาการเลือดกำเดาออกจุก หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีการบำบัดเลือดกำเดาออกจุกกรวม 7 วิธี สมุนไพรที่ใช้ในการรักษาที่หาง่ายที่สุดคือใบสบเสื่อ (หญ้าฝรั่ง) โดยคั้นน้ำทาหรือต้มกินด้วย

1.3.2 การจัดทำคู่มือสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคอีสาน เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างและจัดระบบข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลวิธีการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพทั้ง 11 กรณีของกลุ่มตัวอย่างมาบรรจุไว้ในตาราง เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิรวม 3 ท่าน พิจารณาคัดกรองวิธีการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพที่ปลอดภัยและมีประสิทธิภาพ จากนั้นนำมาจัดทำเป็นคู่มือสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคอีสาน โดยมีเนื้อหาครบ 12 เรื่อง ได้แก่ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ สมุนไพรที่ใช้ในการห้ามเลือดจากบาดแผล สมุนไพรที่ใช้บำบัดแผลสด สมุนไพรที่ใช้บำบัดบาดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก สมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษจากแมลงสัตว์กัดต่อย สมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษงู สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดท้องร่วงอย่างแรง สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดภาวะอาหารเป็นพิษ สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดพิษจากสารเคมี สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดลมพิษ สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือด และ

สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดอาการเลือดกำเดาออกจุก พร้อมทั้งใส่บรรณานุกรมและภาพสมุนไพรที่ใช้ และนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิวิพากษ์และให้ข้อเสนอแนะ เมื่อแก้ไขตามข้อเสนอแนะแล้วก็จัดทำเป็นคู่มือฉบับสมบูรณ์ เพื่อให้อาสาสมัครสาธารณสุขสามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้

การอภิปรายผล

ในการศึกษารั้งนี้หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทุกคนให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์เป็นอย่างดี และมีองค์ความรู้ที่หลากหลาย จากผลการศึกษาสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. การใช้สมุนไพรบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพของหมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การอภิปรายผลการศึกษาการใช้สมุนไพรบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพของหมอพื้นบ้านแบ่งเป็น 11 กลุ่ม ดังนี้

1.1 สมุนไพรที่ใช้ในการห้ามเลือดจากบาดแผล ผลการศึกษาพบว่า สมุนไพรที่หมอพื้นบ้านนิยมใช้ในการห้ามเลือดมากที่สุดคือ ใบสาบเสือหรือเสื่อหมอบ (*Eupatorium odoratum* L.) (ภาคอีสานเรียกว่า หญ้าฝรั่ง หญ้าเพิน ต้นเหลาลำฮ้าง ภาษาเหนือเรียก ต้นหญ้าดอกขาว) โดยวิธีการใช้มีทั้งนำมาขยี้แล้วพอกแผล และนำใบสาบเสียมาผสมกับปูนขาว ตำให้ละเอียดและเข้ากันดี แล้วนำมาพอกแผล รวมถึงนำใบสาบเสือกับใบยาสูบมาทุบๆ ผสมเหล้าขาวหรือเคี้ยวแล้วนำมาพอกแผลก็ห้ามเลือดได้ดีเช่นกัน ซึ่งอธิบายได้ว่าเนื่องจากใบสาบเสื่อมีสารสำคัญคือ กรดอะนิสิก (Anisic acid) และฟลาโวนอยด์ (Flavonoid) หลายชนิด เช่น ไอโซซาคูรานีทิน Isosakuranetin) โอดราทิน (Odoratin) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีน้ำมันหอมระเหยซึ่งประกอบด้วย สารยูพาทอลและคูมาริน (Coumarin) โดยสารสำคัญเหล่านี้จะไปออกฤทธิ์ที่ผนังหลอดเลือด ทำให้หลอดเลือดหดตัวและยังมีฤทธิ์ไปกระตุ้นสารที่ทำให้เลือดแข็งตัวได้เร็วขึ้น ทำให้ใบสาบเสื่อสามารถห้ามเลือดได้ (<http://th.wikipedia.org/>, www.lks.ac.th/plant/sabsoue.html) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหิดลที่พบว่าใบสาบเสื่อแบบสดและแบบแห้งสามารถห้ามเลือดในผู้ป่วยที่มีบาดแผลฉีกขาดของเนื้อเยื่อและหลอดเลือด โดยใช้เวลา 10-15 นาที ซึ่งเร็วกว่าการใช้ผ้าก๊อซอย่างเดียวที่ต้องใช้เวลานานถึง 30 นาที ถึง 2 ชั่วโมง นอกจากนี้ การใช้ใบสาบเสื่อแบบแห้งยังไม่พบภาวะแทรกซ้อนจากการติดเชื้ออีกด้วย (วิสุดา สุวิทย์วัฒน์ บ.ก., 2554: 1-5) สอดคล้องกับผลการศึกษาของมาลี บรรจบ (2543) ที่ศึกษาสมุนไพรพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า สมุนไพรที่นิยมใช้ในการห้ามเลือดคือสาบเสือ โดยใช้ใบ 2-5 ใบ ขยี้หรือตำให้ละเอียด คั้นน้ำแล้วหยดใส่แผลหรือใช้พอก หรือตำผสมเกลือพอกแผล และสอดคล้องกับเพชรวิทย์เหมือนวงษ์ญาติ (2534, 255-256) ที่อธิบายว่า ให้เอาใบสาบเสื่อ 3-5 ใบมาล้างให้สะอาด ขยี้หรือตำให้ละเอียด คั้นน้ำแล้วหยดใส่แผลหรือพอกแผลจะทำให้เลือดหยุดได้ และสอดคล้องกับพดุมจารยวิพุธโยคะรัตนรังษี สุวัตร์ ตั้งจิตระเจริญ และปริญญา อุทิศสถานนท์ (2541) ที่อธิบายว่า ถ้าจะห้ามเลือดจากบาดแผลให้เอาใบสาบเสื่อมาผสมกับปูนกินหมาก ตำให้ละเอียด แล้วพอกแผลไว้ และสอดคล้องกับมุกดา หนูศรีและอื่น

จิตร โพธิ์ศัพท์สุข (2555) ที่ศึกษาสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคกลางพบว่า หมอพื้นบ้านและผู้สูงอายุในภาคกลางใช้ใบสาบเสือในการห้ามเลือดมากที่สุด โดยนำมาขยี้ให้เข้าแล้วพอกแผลจะช่วยให้เลือดหยุดได้

1.2 สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดแผลสด หมอพื้นบ้านอีสานมักใช้ใบบัวบกหรือเปลือกต้นสมอไทยมาบำบัดแผลสด ดังนี้

1.2.1 ใบบัวบก (*Centella asiatica* Urban) การนำใบบัวบกมาล้างให้สะอาด แล้วตำให้แหลกหรือทุบๆ แล้วนำมาพอกแผลสด ทำให้แผลหายเร็ว อธิบายได้ว่า ใบบัวบกมีฤทธิ์สมานแผลสดเนื่องจากในใบของบัวบกมีสารสำคัญที่อยู่ในรูปกรด ไกลโคไซด์ เช่น asiatic acid, asiaticoside, madecassic acid, madecassoside, brahmoside, brahmic acid, brahminoside, centelloside, centellic acid เป็นต้น และฟลาโวนอยด์ ได้แก่ quercetin kaempferol, catechin, rutin และ naringin ซึ่งส่วนใหญ่มีฤทธิ์ต้านออกซิเดชัน สารสกัดเอทานอลจากใบบัวบกเร่งให้แผลในหนูขาวหายเร็วขึ้น และต้านฤทธิ์ของเดกซามิทาโซน (dexamethasone) ที่ทำให้แผลหายช้า มีรายงานว่า ethoxymethyl 2-oxo-3, 23-isopropylidene-asiatate มีฤทธิ์เร่งการหายของแผล โดยทำให้เกิดแผลเป็นน้อยมาก สาร asiatic acid, asiaticoside และ madecassic acid ช่วยสมานแผลและเร่งการสร้างโปรตีนที่เกี่ยวข้องกับการหายของแผล ต้านการอักเสบและยับยั้งการสร้างไนตริกออกไซด์ (nitric oxide) ทำให้แผลหายเร็วขึ้น และยังพบว่าสาร asiaticoside เร่งการหายของแผลหลังผ่าตัด โดยเร่งกระบวนการสร้างเนื้อเยื่อใหม่ เพิ่มระดับของสารต้านออกซิเดชันในแผลและเนื้อเยื่อที่สร้างใหม่ (วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุลและรุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล, 2555, หน้า 169-171) ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าหมอพื้นบ้านอีสานนำใบบัวบกมาล้างให้สะอาด แล้วตำให้แหลก แล้วนำมาพอกแผล ทำให้แผลหายเร็ว สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เพียววี เหมือนวงษ์ญาติ (2534, หน้า 253) ที่ให้เอาบัวบกทั้งต้นหรือใบประมาณ 20-30 ใบ มาล้างให้สะอาด ตำพอกแผล ช่วยห้ามเลือดและสมานแผล ทำให้แผลหายเร็วขึ้น สอดคล้องกับพิสุทธิพร ฉ่ำใจ (2537: 242) ซึ่งอธิบายว่า ถ้าเป็นแผลสดๆ ให้ใช้ต้นบัวบกสด ตำให้ละเอียดพอกที่บาดแผล

1.2.2 สมอไทย (*Terminalia chebula* Retz.) การเอาเปลือกต้นสมอไทยมาฝนกับน้ำสะอาดทาแผล ทำให้แผลสดหายได้ อธิบายได้ว่า เปลือกสมอไทยมีรสฝาด มีสารสำคัญเป็นสารกลุ่มแทนนิน (tannin) ได้แก่ กรดเชบูลินิก (chebulinic acid) กรดเชบูลิก (chebulic acid) กรดแทนนิก (tannic acid) กรดแกลลิก (gallic acid) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสารกลุ่มซาโปนิน (saponin) และน้ำมันระเหยยาก (fixed oil) สารกลุ่มแทนนินมีฤทธิ์ฝาดสมาน จึงทำให้สมานแผลได้ดี (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข, 2552: หน้า 247-8)

1.3 การบำบัดแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก หมอพื้นบ้านอีสานมีวิธีการบำบัดแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวกหลากหลายรวม 17 วิธี โดยมักใช้คาถาถอน/ดับพิษไฟร่วมด้วย สมุนไพรที่ใช้อย่างที่สดน้ำมันสัตว์ รองลงมาเป็นใบบวบเหลี่ยมสด ดังนี้

1.3.1 น้ำมันสัตว์ น้ำมันสัตว์ที่หมอพื้นบ้านนำมารักษาแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวกมีหลายชนิด เช่น น้ำมันเลียงผา น้ำมันกบ น้ำมันหมู เป็นต้น โดยเอามาทาแผลจะหายปวดแสบปวดร้อน ไม่อักเสบ ต้องเอาผ้าพันแผลปิดแผลไว้ ซึ่งในสรรพคุณยาไทยนั้น น้ำมันเลียงผาและน้ำมันกลีมีรสมันร้อน ใช้รักษาบาดแผลได้ (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540: 255) สอดคล้องกับการอธิบายของศาสตราจารย์ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ (2529, 28) ว่า ถ้าเป็นแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวกให้ใช้น้ำมัน เช่น น้ำมันหมู น้ำมันมะพร้าว เป็นต้น ชุบสำลี ทาเบาๆ ให้ทั่วแผล ทาซ้ำหลายๆ ครั้ง และระวังอย่าให้หนังลอก เอาผ้าชุบน้ำมันปิดไว้

1.3.2 ใบบวบเหลี่ยม (*Luffa acutangula* L. Roxb.) หมอพื้นบ้านใช้ใบบวบเหลี่ยมสดมาโขลกให้ละเอียด แล้วนำมาปิดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก ใส่ซ้่าจนมันเย็น แผลจะหายดี อธิบายได้ว่า ใบบวบรสเย็นจัด ช่วยระบายความร้อนจากแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวกได้ และหาได้ง่ายกว่าสมุนไพรชนิดอื่น (พิสุทธิพร ฉ่ำใจ, 2537: 103)

1.4 การบำบัดพิษจากแมลงสัตว์กัดต่อย

1.4.1 สมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษแมลงสัตว์กัดต่อยทั่วไป วิธีที่ใช้มากที่สุดคือ โลดทะนงแดง [*Trigonostemon reidioides* (Kurz) Craib] โดยเอารากโลดทะนงแดงมาฝนกับหิน ผสมน้ำมะนาว นำมาทาแผล ซึ่งตามสรรพคุณยาไทยแผนโบราณอธิบายว่า รากโลดทะนงแดงสามารถนำมาฝนทาแก้พิษสัตว์กัดต่อย และฝนทาเป็นยาแก้ลมเนื้อไม้ได้ด้วย (ชัชวาลย์ ชูวา, 2552: 36) ซึ่งสอดคล้องกับเพียวาร์ เหมือนวงษ์ญาติ (2534: 231) ที่อธิบายว่า ให้เอารากสดของโลดทะนง 2-3 ouncel มาฝนกับน้ำฝนหรือเหล้าโรงให้ซ้่นๆ ทาบริเวณที่แมลงสัตว์กัดต่อย จะช่วยถอนพิษได้

1.4.2 สมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษตะขาบกัด ใช้ยางจากว่านตะขาบหรือตีนตะขาบ [*Euphorbia tithymaloides* L. subsp. *Smallii* (Millsp.) V.W. Steinm.] มาทาแผล ยางจากตีนตะขาบสามารถถอนพิษตะขาบได้เนื่องจากมีสาร Flavonol glycosides ที่มีฤทธิ์ต้านการอักเสบและลดบวม (คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี) สอดคล้องกับผลการศึกษาของมาลี บรรจบและคณะ(2543) ที่พบว่าถ้าแมงป่องและตะขาบกัดให้ถอนพิษด้วยยางจากต้นตีนตะขาบมาหยอดใส่แผล หรือเอาต้นตีนตะขาบ 4-5 นิ้ว มาล้างให้สะอาด ตำให้ละเอียด ผสมน้ำมะนาว นำมาพอกแผลก็ได้ผลดี และสอดคล้องกับเพียวาร์ เหมือนวงษ์ญาติ (2534, หน้า 227) ที่อธิบายว่าสมุนไพรที่ใช้ลดอาการแพ้ อักเสบ ปวดบวมจากแมลงสัตว์กัดต่อยได้ (รวมถึงพิษจากตะขาบกัดด้วย) คือ ตีนตะขาบ โดยให้เอาตีนตะขาบทั้งต้นและใบ 1 คืบ ตำให้ละเอียด ทาบริเวณที่ถูกแมลงกัดต่อย อาการเจ็บปวดจะลดลง ทาบ่อยๆ จนกว่าจะหาย

1.4.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษแมงป่องต่อย หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือใช้ใบเสลดพังพอนตัวเมีย (*Barleria lupulina* Lindl.) ตำพอกแผลเพื่อบำบัดพิษแมงป่อง อธิบายได้ว่า เสลดพังพอนตัวเมียอยู่ในกลุ่มพืชถอนพิษ ส่วนใหญ่มักใช้ใบ สารสำคัญที่พบในใบเสลดพังพอนตัวเมียคือสาร Flavonoids ซึ่งมีฤทธิ์ในการลดการอักเสบ (สุนทรี สิงหบุตร, 2544: 163) สอดคล้องกับการศึกษาของรัชณีพร ภูกร

(2533, 43) ที่พบว่า เมื่อถูกแมงป่องต่อยให้เอาใบเสลดพังพอนตัวเมียเพสลาด (ใบสดกลางแก่กลางอ่อน) 1 กำมือ ล้างให้สะอาด นำมาให้ผู้ป่วยเคี้ยว กลืนน้ำ เอากากพอกแผล จะระงับอาการปวดและบวมได้ดีมาก

1.4.4 สมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษผึ้ง ต่อและแตนต่อย หมอพื้นบ้านใช้เหง้าข่า (*Alpinia galangal* Wild.) หรือหัวข่ากับน้ำหน่อไม้ดอง ตำให้ละเอียดแล้วนำมาพอกแผลบำบัดพิษจากผึ้ง ต่อและแตนต่อย ซึ่งในสรรพคุณยาไทยแผนโบราณอธิบายว่า เหง้าข่ามีรสเผ็ดร้อนซ่า แก้กกลากเกลื้อนและแก้ฟกบวมได้ดี โดยเหง้าข่ามีน้ำมันหอมระเหยที่มีสารประกอบ monoterpenes, monoterpene alcohols, esters, sesquiterpenes, methyleugenol, eugenol acetate และ chavicol acetate สารที่ให้รสเผ็ดร้อนในข่าคือ Acetoxychavicol acetate (galangal acetate) มีฤทธิ์ต้านการอักเสบ และต้านเชื้อราได้ด้วย ดังนั้นการนำเหง้าข่ามาตำพอกแผลที่ถูกผึ้ง ต่อและแตนต่อยก็น่าจะได้ผลดี (ไชยยง รุจจนเวท, ดวงตา กาญจนโพธิ์, ดวงพร อมรเลิศพิศาล, และรัชณี สมวงศ์ บ.ก., 2550: 76-77)

1.5 การบำบัดพิษงู หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีการบำบัดพิษงูรวม 12 วิธี วิธีที่นิยมใช้มากที่สุดคือ การใช้โลดทะนงแดง [*Trigonostemon reidioides* (Kurz) Craib] หมากสง (*Areca catechu* L.) และน้ำมะนาวโดยมีทั้งยาพิษและยาทาแผล ยาพิษต้องนำรากโลดทะนงแดงและเมล็ดหมากสุกแห้งมาฝนกับหินโดยใช้น้ำสะอาดเป็นกระสายยา ฝนยาจนกระทั่งน้ำเป็นสีขาวขุ่นใช้น้ำประมาณ 50 มิลลิลิตร หลังกินยาแล้วผู้ป่วยจะอาเจียนออกมา หลังจากนั้นอีกครั้งชั่วโมงให้ดื่มซ้ำอีก โดยงูทุกชนิดกินครั้งเดียว ยกเว้นงูจงอางกิน 2 ครั้ง ส่วนยาทาแผลใช้รากโลดทะนงแดงกับเมล็ดหมากสุกแห้งมาฝนกับหิน แล้วบีบน้ำมะนาวเป็นกระสายยา ทาแผลที่ถูกกัด และทาซ้ำทุก 2 ชั่วโมง ซึ่งรากโลดทะนงแดงนั้นมีรสร้อน สรรพคุณในทางการแพทย์แผนโบราณ เมื่อฝนดื่มจะทำให้อาเจียนอย่างแรง ถอนพิษเมาเบื่อและแก้พิษงูได้ และฝนทาเป็นยาเกลื้อนฝี มีสารสำคัญคือ aleuritic acid, acetyl; octacosanoic acid; β -sitosterol; β -sitosteryl palmitate; stigmasterol; trigonostemone (นันทวัน บุญประภัสร์และอรนุช โชคชัยเจริญพร, บ.ก.. 2543: 307) การกินรากโลดทะนงแดงควบคู่กับเมล็ดหมากสุกให้ได้ผลดีต้องให้กินจนอาเจียน การกินจนอาเจียนอาจเป็นตัวบอกว่ายาถึงขนาดที่รักษา (therapeutic dose) แล้ว (เอกชัย ปัญญาวัฒนานุกูล, 2548 อังในชัชวาลย์ ชูวา, 2552: 42-46) ส่วนเนื้อในเมล็ดหมากแก่มีรสฝาด มีสรรพคุณสมานทั้งภายในภายนอก ฝนทาแก้ขาเป็นแผลเน่าเปื่อย แก้บิด ท้องเสียและแก้บิดด้วย (นันทวัน บุญประภัสร์และอรนุช โชคชัยเจริญพร, บ.ก.. 2543: 146-147) จากประสบการณ์ในการนำวิธีการนี้มาใช้รักษาผู้ป่วยที่โรงพยาบาลกาบเชิง จ. สุรินทร์ ของนายแพทย์เอกชัย ปัญญาวัฒนานุกูลมาประมาณ 10 ปี ยืนยันว่าได้ผลดี ไม่มีผู้ป่วยตายจากพิษงู และได้ผลภายใน 1 วัน (เอกชัย ปัญญาวัฒนานุกูล, 2548 อังในชัชวาลย์ ชูวา, 2552: 43) สอดคล้องกับผลการศึกษาของอรุณรัตน์ ศรีธรรมมา (2546) ที่ศึกษาฤทธิ์ต้านพิษงูเห่าโดยสารสกัดโลดทะนงแดงและเมล็ดหมากในหนูถีบจักร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบฤทธิ์ของสารสกัดโลดทะนงแดงและเมล็ดหมากในการยับยั้งพิษของงูเห่าไทย (*Naja kaouthia*) ในหนูถีบจักร พบว่า สารสกัดจากสมุนไพรผสม (ไม่กรอง) เท่านั้นที่มีฤทธิ์ต้าน

การตายของกล้ามเนื้อจากพิษงูเห่าเมื่อให้ในขนาดโดสที่แสดง: เมล็ดหมาก = 0.6:0.2 มิลลิกรัม/ตัวหนู ทำให้อัตราการรอดชีวิตเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 6.25 ของหนูควบคุมเป็นร้อยละ 18.75 และร้อยละ 31.25 ตามลำดับ โดยให้สารสกัดสมุนไพรผสม 1 ชั่วโมงก่อนการให้พิษงูเห่า โดยสรุปสารสกัดสมุนไพรผสมของโลดทะนงแดงและเมล็ดหมากสามารถยับยั้งการตายและการทำลายกล้ามเนื้อจากพิษงูเห่าได้ และสอดคล้องกับคณะ เต็ม ไตรรัตน์, โอภา วัชรคุปต์, ศศิณี อังกานนท์, และธัญรัตน์ คำเกาะ (2548) ที่ศึกษาผลของสารจากรากต้นโลดทะนงต่อพิษงูเห่าไทยโดยใช้วิธี Molecular Docking ซึ่งผลที่ได้จากการ docking สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการอธิบายกลไกการแก้พิษงูเห่าของโลดทะนงแดงในระดับโมเลกุลได้ว่า สารสำคัญในรากโลดทะนงแดงไปจับกับ neurotoxin 3 ในบริเวณ binding site ที่จับกับ acetylcholine receptor ทำให้ neurotoxin 3 ที่เข้าสู่ร่างกายมนุษย์ไม่สามารถไปจับกับ acetylcholine receptor ได้ ส่งผลให้รากโลดทะนงแดงสามารถยับยั้งการทำงานของพิษงูเห่าได้ และจากการทดลองสกัดสารจากรากโลดทะนงแดงและนำไปทดสอบประสิทธิภาพในการทำงานของพิษงูเห่าในหลอดทดลอง (*in vitro*) โดยใช้เทคนิค SDS – PAGE พบว่า สารสกัดจากรากโลดทะนงแดงใน dichloromethane crude extract และ butanol crude extract สามารถลดแถบโปรตีนพิษงูเห่า neurotoxin3 ได้ ซึ่งสนับสนุนผลการทดลองที่ได้จากการ docking ดังนั้น การใช้รากโลดทะนงแดงและเมล็ดหมากดังกล่าวจึงน่าจะมีประสิทธิภาพและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

1.6 การบำบัดอาการท้องเดินเฉียบพลัน วิธีการที่หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมใช้ในการรักษาอาการท้องเดินเฉียบพลันมากที่สุดคือให้กินยอดฝรั่งหรือใบฝรั่งหรือลูกฝรั่งดิบ รongลงมาให้กินกล้วยน้ำว้าดิบ ดังนี้

1.6.1 ฝรั่ง (*Psidium guajava* L.) การกินยอดฝรั่งหรือใบฝรั่งหรือลูกฝรั่งดิบสามารถบำบัดอาการท้องเดินเฉียบพลันได้เนื่องจาก ใบฝรั่งและผลดิบของฝรั่งมีสารแทนนิน (tannin) ที่มีฤทธิ์ฝาดสมานสามารถยับยั้งการลุกลามของเชื้อโรค ช่วยสมานท้องและลำไส้ โดยช่วยลดการอักเสบของกระเพาะ ลำไส้ และช่วยลดการเกร็งตัวของลำไส้ ทำให้อาการปวดท้องบรรเทาลงได้ จึงช่วยในการบำบัดภาวะท้องเดินได้ดี (ไชยยง รุจจนเวท, ดวงตา กาญจนโพธิ์, ดวงพร อมรเลิศพิศาล, และรัชณี สมวงศ์ บ.ก., 2550: 169) ในการศึกษาครั้งนี้เมื่อเกิดอาการท้องเดินจะใช้ใบฝรั่งครั้งแก่ครั้งอ่อน 3 ใบ เคี้ยวกลืนน้ำไปคายกากทิ้ง กินซ้ำอีกได้เลยโดยเด็ดใบมากก็เคี้ยวคายกากทิ้งไปประมาณ 10 นาที หลังจากนั้นอาการท้องเสียจะดีขึ้น หรือเอายอดฝรั่ง 1 กำมือมาตำคั้นเอาแต่น้ำกินทุกชั่วโมง หรือเอายอดฝรั่งที่หักมาทั้งกิ่ง แล้วก็เอามาม้วนๆ มัด ต้มแล้วกินแทนน้ำได้เลย หรือใช้ใบฝรั่งเพสลาดบึงไฟ ชงน้ำร้อนดื่ม ซึ่งสอดคล้องกับเพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ (2534: 77) และศาสตราจารย์ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ (2529: 26) ซึ่งให้ใช้ใบฝรั่งเพสลาดสด 10-12 ใบ มาเคี้ยวแล้วกลืนน้ำตามหรือใช้ผลฝรั่ง 1 ผล นำมาฝนกับน้ำปูนใส นำมาดื่ม อีกวิธีหนึ่งก็เคี้ยวยอดฝรั่งที่ละน้อยให้ละเอียดแล้วกลืนทีละยอด จนครบ 7 ยอดก็ได้ นอกจากนั้นผลการศึกษารังนี้ยังสอดคล้องกับมยุรี เปาประดิษฐ์ (2530) ที่ศึกษาการใช้ยาพื้นบ้านในการรักษาอาการอุจจาระร่วงของประชาชนในเขตชนบทยากจน จังหวัดลำปางพบว่าสมุนไพรที่ใช้

มากที่สุดในการรักษาอาการอุจจาระร่วงได้แก่ ข้าวเปลือกจ้าวหรือข้าวสารจ้าว รองลงมาได้แก่ ใบฝรั่ง (ร้อยละ 48.6) โดยอาจใช้ใบฝรั่งอย่างเดียวหรือใช้ทั้งใบฝรั่งและใบทับทิม โดยการมัดแล้วตัดหัว-ท้าย แล้วต้มหรือปิ้งไฟ แล้วแช่น้ำ แล้วดื่มแทนน้ำจางกว่าจะหยุดถ่าย

1.6.2 กล้วยน้ำว่าติบ (*Musa sapientum* L.) การกินกล้วยติบสามารถบำบัดอาการท้องเดินได้อธิบายได้ว่า ผลติบของกล้วยมีรสฝาด โดยกล้วยติบจะมีแป้ง tannic acid, gallic acid และ pectin มาก ซึ่งสารแทนนินมีฤทธิ์สมานแผล ช่วยสมานท้องและลำไส้ได้ จึงแก้อาการท้องเดินได้ (ไชยยง รุจจนเวท, ดวงตา กาญจนโพธิ์, ดวงพร อมรเลิศพิศาล, และรัชณี สมวงศ์ บ.ก., 2550: 51) ในการศึกษาครั้งนี้ต้องนำใช้กล้วยติบมาผ่านทั้งเปลือก ทำเป็นแวน จิ้มเกลือ เคี้ยวกินเลย ต้องกิน 4-6 ชิ้น อาการท้องเดินจะหายไปเอง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของมาลี บรรจบ, ดร.ณ เพ็ชรพลาย, สุธิดา ไชยราช, และชลธิชา สว่างวงศ์ (2543) ที่พบว่า กล้วยน้ำว่าใช้แก้ท้องเดินได้ โดยใช้ผลติบหั่นเป็นแวน ตากแดดให้แห้ง แล้วบดเป็นผง ชงกับน้ำดื่มครั้งละ 1 แก้ว และสอดคล้องกับเพียวี เหมือนวงษ์ญาติ (2534: 75) ที่อธิบายว่า เอากล้วยน้ำว่าติบหรือจะใช้กล้วยหักมุกแทนก็ได้ จำนวน ½-1 ผล ผ่านเป็นแวนกิน หรือจะนำไปตากแดดให้แห้งแล้วกินก็ได้ หากท้องเดินมากให้กินทั้งเปลือกด้วย อาการท้องเดินจะหายได้

1.7 การบำบัดภาวะอาหารเป็นพิษและพิษจากสารเคมี การบำบัดทั้งภาวะอาหารเป็นพิษและพิษจากสารเคมีนิยมใช้รางจืดดอกม่วงมากที่สุด รองลงมาเป็นการใช้ย่านางแดง ดังนี้

1.7.1 รางจืดดอกม่วง (*Thunbergia laurifolia* Lindl.) หมอพื้นบ้านอีสานนิยมใช้รางจืดดอกม่วงบำบัดพิษทั้งจากภาวะอาหารเป็นพิษจากเห็ด กลอย เม็ดลำโพง และเชื้อในหน่อไม้เปียบ รวมถึงพิษจากสารเคมีที่ใช้ในการเกษตรโดยมีทั้งการให้กินใบสดๆ หรือการนำใบและเถาสดมาคั้นน้ำสะอาดหรือน้ำข้าวข้าว กิน หรือนำใบและเถาหรือรากมาต้มน้ำกิน อธิบายได้ว่า สรรพคุณของรางจืดตามตำรายาไทย เมื่อนำใบสดมาคั้นน้ำกินแก้ไข้และถอนพิษ รางจืดมีรสเย็น ทำให้ลดความร้อนในร่างกาย แก้ไข้ แก้พิษได้ โดยในใบรางจืดมีองค์ประกอบทางเคมีเป็นสาร phytol, stigmasta-5,22-dien-3-ol (5), chlorophyll, carotenoid, lutein ใช้กินแก้พิษจากเห็ดหรือกลอยพิษ พิษจากแมงดาถ้วย แก้อาการเมาเหล้า และถอนพิษต่างๆ โดยเฉพาะพิษที่เกิดจากยาฆ่าแมลงได้ แต่ยังไม่สามารถอธิบายกลไกในการทำลายพิษได้ (ปาริณกุล ตั้งสุขฤทัย 2553: 55; พนิดา ใหญ่ธรรมสาร, 2554: 12) สอดคล้องกับผลการศึกษาเกี่ยวกับฤทธิ์ของยาขงรางจืดต่อระดับของเอนไซม์โคลีนเอสเตอเรสในเกษตรกร 270 คนในอำเภอบางกระทุ่ม จ.พิษณุโลก ที่ศึกษาโดยโรงพยาบาลบางกระทุ่ม จ.พิษณุโลกที่พบว่ากลุ่มที่ใช้รางจืดมีระดับเอนไซม์โคลีนเอสเตอเรสสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (พนิดา ใหญ่ธรรมสาร, 2554: 14) สอดคล้องกับผลการศึกษาการใช้รางจืดในการบำบัดพิษจากพาราควอตของโรงพยาบาลเจ้าพระยามรราช จ.สุพรรณบุรีที่พบว่าเมื่อใช้รางจืดแล้วผู้ป่วยที่กินยาพาราควอตเพื่อฆ่าตัวตายมีอัตราการรอดชีวิตสูงขึ้นถึงร้อยละ 51.56 (พนิดา ใหญ่ธรรมสาร, 2554: 14) นอกจากนี้ ผลการใช้รางจืดยังสอดคล้องกับประสบการณ์ในการใช้รางจืดแก้พิษจากไข่แมงดาถ้วยของครอบครัวหนึ่งในบ้านอ้อแล็ด หมู่ 2 ตำบลหาดทรายรี อำเภอเมือง จังหวัดชุมพรที่มีอาการหมดสติ หายใจหายใจ และต้องใส่เครื่องช่วยหายใจถึง 2

ราย เมื่อให้นำคั้นจากรากรางจัดผสมน้ำข้าวข้าวทางสายยางที่สอดไว้ทางจมูกอย่างต่อเนื่อง ผู้ป่วยก็หายเป็นปกติจนกลับบ้านได้ในที่สุด (หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, 5 กุมภาพันธ์ 2551 อ้างใน พร้อมจิต ศรีลัมพ์, 2558)

1.7.2 ย่านางแดง (*Bauhinia strychnifolia* Craib.) นอกจากรางจืดดอกม่วงแล้ว หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังนิยมใช้ย่านางแดงในการบำบัดพิษทั้งจากภาวะอาหารเป็นพิษและพิษจากสารเคมีที่ใช้ในการเกษตร โดยมีทั้งการให้กินใบสดๆ หรือนำใบ/เถาย่านางแดงมาต้มน้ำกิน หรือเอารากหรือเถาย่านางแดงมาฝนกับน้ำสะอาดกินก็ได้ อธิบายได้ว่า ใบ เถา และรากของย่านางแดงมีรสฝาดขื่นเย็น มีสรรพคุณเหมือนย่านางขาวทุกประการ แต่มีฤทธิ์แรงกว่า ในตำรายาไทยใช้ใบ เถา และรากแก้พิษ ถอนพิษยาเมา ยาเบื่อ ยาสั่ง ถอนพิษผิดสำแดง ถอนพิษและแก้ไข้พิษทั้งปวง ขับพิษโลหิตและน้ำเหลือง และช่วยล้างสารพิษจากยาเสพติด โดยรากฝนกับน้ำหรือน้ำข้าวข้าว กิน หรือใช้ใบและเถาต้มน้ำกิน (ฐานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2559; นิจศิริ เรื่องรังษีและธวัชชัย มังคละคุปต์, 2547: 58, วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540: 381)

1.9 การบำบัดลมพิษ หมอพื้นบ้านอีสานมีวิธีบำบัดลมพิษหลายวิธี สมุนไพรที่นิยมใช้คือ ตำลึง รongลงมาเป็นใบพลู ดังนี้

1.9.1 ตำลึง [*Coccinia grandis* (L.)] หมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือใช้ใบและเถาตำลึงมาบำบัดลมพิษเนื่องจากหาง่าย โดยใช้ใบตำลึงแฉ่ำๆ 1 กำมือ โขลกให้ละเอียด ใส่เหล้าขาว เอามาทาผื่นลมพิษ ถ้าไม่มีเหล้าขาวใช้น้ำข้าวข้าวแทน หากถูกเงินก็ขี้ใบตำลึง แล้วทาผื่นลมพิษได้เลย ส่วนการใช้เถาตำลึงให้เลือกเถาตำลึงแฉ่ำๆ นำมาทุบๆ คั้นเอาแต่น้ำมาทาผื่นลมพิษ ถ้ายังไม่หายก็ทาซ้ำไปเรื่อยๆ ซึ่งอธิบายได้ว่าใบและเถาตำลึงมีรสเย็น ช่วยดับพิษร้อน แก้ปวดแสบปวดร้อน แก้คัน และรักษาผื่นคันจากตำแยหรือหามมูยได้ นอกจากนั้นยังใช้เป็นยาพอกรักษาโรคผิวหนังอีกด้วย (นิจศิริ เรื่องรังษีและธวัชชัย มังคละคุปต์, 2547: 129; วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540: 220; นันทวัน บุญยะประภัศร์และอรนุช โชคชัยเจริญพร, 2541: 107)

1.9.2 ใบพลู (*Piper betel* Linn.) สมุนไพรที่นิยมใช้บำบัดลมพิษรองลงมาจากตำลึงคือ อธิบายได้ว่าใบพลูมีรสเผ็ดร้อน ในตำรายาไทยใช้แก้ลมพิษผื่นคัน (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540: 316) และใบพลูมีน้ำมันหอมระเหย สีสน้ำตาลปนเหลืองและมีกลิ่นฉุน เรียกว่า น้ำมันพลู สารประกอบหลักในน้ำมันพลูเป็นสารประกอบฟีนอล สารที่พบมากในน้ำมันพลู ได้แก่ Isoeugenol Chavicol Eugenol ซึ่งสารเหล่านี้มีฤทธิ์ในการฆ่าเชื้อโรคที่ทำให้ปลายประสาท ท้ออาการคันได้ จึงใช้รักษาอาการผื่นคันเนื่องจากลมพิษได้ (ฝ่ายเทคโนโลยีพืชสมุนไพรและพืชอุตสาหกรรม, 2545) จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า หมอพื้นบ้านบำบัดลมพิษโดยเอาใบพลู (ที่ใช้กินกับหมาก) นำมา โขลกให้ละเอียด ใส่เหล้า 40 ดีกรีหรือแอลกอฮอล์ก็ได้ เอามาทาผื่นทาววันละ 2-3 ครั้ง ก็หาย สอดคล้องกับวิธีการบำบัดลมพิษของมาลี บรรจบและคณะ (2543: 54) ที่พบว่า ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการใช้ใบและเถาพลูในการบำบัดลมพิษและแก้ผื่นคันโดยนำมาตำผสมเหล้าโรงหรือเหล้าขาว สอดคล้องกับเพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ (2534) และวัฒนา ขุนทรัพย์ (2537 อ้างถึงใน พระธรรม

วโรตม, 2537: 111) ที่ให้เอาใบพลูสดที่โตเต็มที่ นำมาล้างให้สะอาด ต้มให้ละเอียด ผสมกับสุราพอให้มีน้ำ ชลุกชลิก แข็งทิ้งไว้ 5-10 นาที ใช้ทาบริเวณที่เป็นลมพิษบ่อยๆ มีสรรพคุณชะงัดนัก

1.10 การบำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือด สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดมี 3 กลุ่ม ได้แก่ สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดที่ไม่ทราบสาเหตุ สาเหตุจากภาวะซ้ำในจากการถูกช้อม/ตก ต้นไม้ และสาเหตุจากแผลในกระเพาะอาหาร ดังนี้

1.10.1 สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดที่ไม่ทราบสาเหตุ ที่หาง่ายและนิยมใช้ได้แก่ ว่านกาบหอยใหญ่และกระเม็งตัวเมีย ดังนี้

1) ว่านกาบหอยใหญ่ [*Rheo discolor* (L'Herit.) Hance] หมอพื้นบ้านนำไปว่าน กาบหอยมาต้มน้ำกินเพื่อบำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือด ซึ่งใบว่านกาบหอยมีรสเย็น ตามตำรายาไทยใช้ใบสด แก้วฟก้ำ แก้วเจ็บคอ แก้วไอและกระหายน้ำ โดยนำไปสดมาต้มน้ำตาลกรวด กินแก้วอาเจียนเป็นโลหิตและแก้ว ซ้ำใน (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540: 411) ว่านกาบหอยใหญ่ทั้งต้นมีสารสำคัญหลายชนิด เช่น alanine, phenylalanine, arginine, aspartic acid, glutamic acid, glycine, histidine, leucine, isoleucine, lysine, tyrosine, valine เป็นต้น ซึ่งสารสกัดจากใบมีฤทธิ์ยับยั้งการอักเสบ กระตุ้นให้มดลูกบีบตัว และต้าน เชื้อแบคทีเรีย ไวรัสและเชื้อรา (ไชยยง รุจจนเวท, ดวงตา กาญจนโพธิ์, ดวงพร อมรเลิศพิศาล, และรัชนิ สม วงศ์ บ.ก., 2550: 253) แต่ยังไม่มีการอธิบายว่ามีสารสำคัญชนิดใดที่ช่วยบำบัดอาการซ้ำในและแก้วอาเจียนเป็น โลหิตได้ ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับเพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ (2534: 164) ที่อธิบายว่า ว่านกาบหอยเป็น สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดได้ โดยนำไปสด 3-6 ใบ หรือ 15-30 กรัม ต้มกับน้ำ 1 ถ้วยแก้ว แล้วเติมน้ำตาลกรวด กิน เช้า-เย็น ติดต่อกัน 1 สัปดาห์

2) กระเม็งตัวเมีย (*Eclipta prostrate* L.) หมอพื้นบ้านนำกระเม็งตัวเมียสดทั้งต้นมา ตำผสมเหล้าขาวกินเพื่อบำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือด ซึ่งกระเม็งทั้งต้นมีรสขมเผื่อนเย็น แก้วไอเป็นเลือด อาเจียนเป็นเลือด ปัสสาวะและอุจจาระเป็นเลือด (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540: 99) กระเม็งส่วนเหนือดินมี สารสำคัญคือ wedelolactone, sitosterol และ stigmasterol ซึ่งสามารถลดความรุนแรงของพิษงูหาง กระดิ่งและพิษต่อระบบเลือดได้ (ไชยยง รุจจนเวท, ดวงตา กาญจนโพธิ์, ดวงพร อมรเลิศพิศาล, และรัชนิ สม วงศ์ บ.ก., 2550: 56) แต่ยังไม่มีการอธิบายว่ามีสารสำคัญชนิดใดที่ช่วยบำบัดอาการซ้ำในและแก้วอาเจียน เป็นโลหิตได้ ผลการศึกษาครั้งนี้ สอดคล้องกับเพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ (2534: 164) ที่อธิบายว่า กระเม็งก็ เป็นสมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดเช่นกัน โดยนำกระเม็งสดทั้งต้นที่โตเต็มที่แล้ง 120 กรัม ต้มให้ ละเอียด เติมน้ำปูนใส 1 ถ้วยแก้ว กิน เช้า-เย็น ติดต่อกัน 1 สัปดาห์

1.10.2 สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดจากภาวะซ้ำใน สมุนไพรที่ใช้บ่อยคือ ใบหนุ มาณประสานกาย (*Schefflera leucantha* Viguier) มีรสหอมเผ็ดปราศจากฝาดเล็กน้อย ในตำรายาไทยใช้แก้วซ้ำใน แก้วอาเจียนเป็นเลือด ใช้ตำพอกแผลเพื่อห้ามเลือดและสมานแผล (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540: 474; พร้อมจิตต์ ศรลัมภ์และคณะ, 2539: 185) ซึ่งจากการศึกษาพบสารสำคัญในใบหนุมาณประสานกายหลายชนิด เช่น Oleic

acid, Butulinic acid, D-glucose, D-xylose, L-rhamnose เป็นต้น (นันทวัน บุญยประภัศร์และอรนุช โชคชัยเจริญพร, บ.ก., 2543: 133-134) แต่ยังไม่มีการศึกษาว่าสารชนิดใดที่ยับยั้งอาการอาเจียนเป็นเลือดได้ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ หมอพื้นบ้านใช้ใบหนุมานประสานกายมาเคี้ยวให้ละเอียดแล้วกลืนเลย หรือนำใบมาตำคั้นเอาแต่น้ำดื่มก็รักษาอาการอาเจียนเป็นเลือดจากภาวะช้ำในได้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของเพยาร์ เหมือนวงษ์ ญาติ (2534: 164) ที่พบว่าเมื่อนำใบสดของหนุมานประสานกาย 12-15 ใบย่อย ตำให้ละเอียด คั้นน้ำ 2 ถ้วย ตะไล ต้มครั้งละ 1 ถ้วยตะไล ติดต่อกัน 7 วัน แก้อาเจียนเป็นเลือดได้

1.10.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดจากแผลในกระเพาะอาหาร สมุนไพรที่ใช้บ่อยคือ เหง้าขมิ้นชัน (*Curcuma longa* Linn.) ซึ่งมีรสฝาดหวานเย็น ตำรายาไทยใช้สมานแผล น้ำคั้นจากเหง้าสดใช้ทาแผลแก้แผลถลอกได้ เมื่อนำมาอัดเม็ด นำมากินเป็นยา รักษาแผลในกระเพาะอาหาร รักษาอาการท้องอืดท้องเฟ้อ อาหารไม่ย่อยและกระเพาะอ่อนแอได้ และแก้ท้องร่วงได้ (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540: 124) ในเหง้าขมิ้นชันมีสารประกอบ phenolic ที่ชื่อ Curcumin, monodemethoxy curcumin และ didemethoxy curcumin ซึ่งมีฤทธิ์ยับยั้งการเกิดแผลในกระเพาะอาหารและลำไส้ รักษาแผลในกระเพาะอาหาร ด้านการอักเสบและยับยั้งการเจริญเติบโตของมะเร็งด้วย (ไชยยง รุจจนเวท, ดวงตา กาญจนโพธิ์, ดวงพร อมรเลิศพิศาล, และรัชณี สมวงศ์ บ.ก., 2550: 68-69)

1.11 การบำบัดอาการเลือดกำเดาออกจุก สมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษาอาการเลือดกำเดาออกจุกคือ ใบหญ้าฝรั่งหรือสาบเสือ [*Chromolaena odorata* (Linn.)] โดยหมอพื้นบ้านใช้สาบเสืออ่อน 1 กำมือ เอามาตำ คั้นน้ำมาทาจุก หรือต้มกินด้วย โดยเอาสาบเสือทั้ง 5 ต้มน้ำ 3 แก้วให้เหลือ 1 แก้ว กินเช้า-เย็น กินเย็นต้องต้มใหม่ ประมาณ 1 สัปดาห์ ถ้าไม่หายกินต่ออีก 3 เดือน อธิบายได้ว่า ใบสาบเสือมีรสฝาดร้อน ในตำรายาไทยให้เอาใบมาขยี้ ปีบเอาน้ำใส่แผลหรือตำพอกแผล ช่วยห้ามเลือดได้ (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540: 438) และในใบสาบเสือมีกรดอะนิสิก (Anisic acid) และฟลาโวนอยด์ (Flavonoid) หลายชนิด และมีน้ำมันหอมระเหยซึ่งประกอบด้วยสารยูพาทอล (Eupatol) และคูมาริน (Coumarin) ซึ่งจะไปออกฤทธิ์ทำให้ผนังหลอดเลือดหดตัว และยังมีฤทธิ์ไปกระตุ้นสารที่ทำให้เลือดแข็งตัวได้เร็วขึ้นด้วย (นันทวัน บุญยประภัศร์และอรนุช โชคชัยเจริญพร, บ.ก., 2543: 622-623)

2. การจัดทำคู่มือสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คู่มือสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นเป็นคู่มือสำหรับอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฐมพยาบาลประชาชนในยามฉุกเฉินและขาดแคลนยาแผนปัจจุบันก่อนนำส่งโรงพยาบาล โดยเนื้อหาของคู่มือฯ จะเริ่มจากความรู้เบื้องต้นในการใช้สมุนไพรเพื่อบำบัดภาวะฉุกเฉิน เพื่อให้ อสม. มีความรู้เกี่ยวกับประเภทและลักษณะของสมุนไพร หลักการใช้สมุนไพรในการบำบัดโรค สรรพคุณของสมุนไพรจำแนกตามรสยา การเก็บรักษาพืชสมุนไพร และวิธีการปรุงยารวมถึงข้อควรระวังในการใช้ยาสมุนไพรด้วย จากนั้นจึงเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิธีการบำบัดภาวะฉุกเฉินด้วย

สมุนไพรรวม 11 เรื่อง โดยในแต่ละเรื่องประกอบด้วยความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาวะฉุกเฉินเรื่องนั้น (ได้แก่ ความหมาย สาเหตุ อาการและอาการแสดง และการรักษาพยาบาลเบื้องต้น) และวิธีการบำบัดภาวะฉุกเฉินในเรื่องนั้นด้วยสมุนไพรจากประสบการณ์ของหมอพื้นบ้าน ซึ่งวิธีการบำบัดภาวะฉุกเฉินจะคัดเลือกเฉพาะวิธีที่ผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่ามีประสิทธิภาพและปลอดภัยเพียง 5-10 วิธี เท่านั้น จึงทำให้วิธีการบำบัดภาวะฉุกเฉินที่ปรากฏอยู่ในคู่มือในบางปัญหามีน้อยกว่าที่แสดงไว้ในผลการวิจัย และสมุนไพรบางชนิดอาจหาในจังหวัดนั้นไม่ได้ ต้องเตรียมไว้ล่วงหน้าหากเป็นภาวะฉุกเฉินที่พบบ่อยในพื้นที่ เช่น สมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษงูจำพวก โไลทอนงแดง ลูกหมาก เป็นต้น นอกจากนี้ในภาคผนวกของคู่มือสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินฯ มีภาพสมุนไพรประกอบ ซึ่งไม่สามารถแสดงสมุนไพรได้ครบทุกชนิดตามที่ระบุไว้ในคู่มือ เพราะภาพสีมีราคาแพง อาจส่งผลให้ออส. ที่ใช้คู่มือซึ่งไม่มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรชนิดนั้นมาก่อนหาสมุนไพรชนิดนั้นมาใช้ได้ยาก

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ผู้วิจัยได้จัดทำคู่มือสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสำหรับ ออส. เพื่อให้ ออส.ในชนบทห่างไกลความเจริญใช้เป็นแนวทางในการนำองค์ความรู้ไปช่วยเหลือผู้ป่วยในยามฉุกเฉินหรือคับขันและขาดแคลนยาแผนปัจจุบัน เมื่อทำการช่วยเหลือขั้นต้นแล้ว หากอาการยังไม่ดีขึ้นก็ทำการส่งต่อตามระบบ ทั้งนี้ ควรมีการอบรมเชิงปฏิบัติการควบคู่กับการแจกคู่มือฯ ฉบับนี้ พร้อมทั้งมีการนำสมุนไพรสดมาแสดงประกอบการอบรมด้วย

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ทำการวิจัยกึ่งทดลองเพื่อศึกษาผลการใช้สมุนไพรที่แปลกใหม่มาบำบัดโรคตามภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน เช่น ผลการใช้เปลือกพะเนียงหัดในการบำบัดแผลสด ผลการใช้ผิวไม้ไผ่ในการห้ามเลือด ผลการใช้น้ำมันกบในการบำบัดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก เป็นต้น

2.2 ในการทำวิจัยเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการบำบัดภาวะฉุกเฉินครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาติดตามผลของการบำบัดภาวะฉุกเฉินของหมอพื้นบ้านในผู้ใช้บริการ ทำที่ และเจตคติต่อการบำบัดของหมอพื้นบ้านด้วย

2.3 ศึกษาติดตามการนำองค์ความรู้จากคู่มือสมุนไพรไปใช้ในการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพฯ ไปประยุกต์ใช้ของอาสาสมัครสาธารณสุขในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บรรณานุกรม

- กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. (2552). *ตำรายาอ้างอิง สมุนไพรไทย เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สายธุรกิจโรงพิมพ์.
- กลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. (2549). *ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- กุสุมา ชูศิลป์. (2532). *สถานภาพและปัญหาการแพทย์แผนไทยโบราณและกลวิธีในการพัฒนา สาธารณสุขมูลฐาน จังหวัดขอนแก่น คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. ม.ป.ท.
- คณิศ เต็มไตรรัตน์, โอภา วัชรคุปต์, ศศิณี อังกานนท์, และธัญญรัตน์ คำเกาะ. (2548). *ผลของสารจากราก โคลตงนงต่อพิษงูเห่าไทยโดยใช้วิธี Molecular Docking*. ม.ป.ท.
- คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. (2535). *สมุนไพรสวนสิริรุกชาติ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป
- คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. (2559). ฐานข้อมูลสมุนไพร. สืบค้นวันที่ 2 มกราคม 2559 จาก www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19252320.
- ฉันทนา ผดุงเทศ. (2549). พิษสารเคมีทางการเกษตร. *วารสารคลินิก*. เล่มที่ 259, 18-24.
- ภาควิชาตจวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล. *สมพิษ*. สืบค้นวันที่ 2 ธันวาคม 2558 จาก <http://www.si.mahidol.ac.th/sidoctor/e-pl/articledetail.asp?id=23>
- ชัชวาลย์ ชูวา. (2552). *ชุดภูมิปัญญาวิถีไทอีสาน: การรักษาพิษ (บึ้ง) ของชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์เขมร พิมพ์ครั้งที่ 2* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- ไชยยง รุจจนเวท, ดวงตา กาญจนโพธิ์, ดวงพร อมรเลิศพิศาล, และรัชณี สมวงศ์ (บ.ก.). (2550). *20 ปี สวนสมุนไพรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*. ระยอง: บริษัท ไปยาลใหญ่ ศรีเอทีพีเฮาส์.
- ชุดินันท์ ประสิทธิ์ภูริปริชาและคณะ. (2545). *รายงานการวิจัยเรื่อง การใช้สมุนไพรในชุมชนภายในจังหวัด อุบลราชธานี*. คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ม.ป.ท.
- เต็ม สมิตินันท์. (2523). *ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: หจก.ฟีนีฟับบลิชซิง.
- _____. (2544). *ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2544*. กรุงเทพฯ: ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.
- ไตรย. หน่วยปฏิบัติการวิจัยเคมีสารสนเทศ ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. *ตำรับยา ตำรายาไทย*. สืบค้นวันที่ 11 ธันวาคม 2558 จาก <http://thrai.sci.ku.ac.th/>.
- นันทวัน บุญยะประภัตร. (บ.ก.). (2535). *ศัพท์แพทย์ไทย*. กรุงเทพฯ: ประชาชน.
- นันทวัน บุญยะประภัตร และอรนุช โชคชัยเจริญพร. (บ.ก.). (2539). *สมุนไพรไม้พื้นบ้าน (1) (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพฯ: ประชาชน.

- ..... . บรรณาธิการ (2539). สมุนไพรไม้พื้นบ้าน (4) (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: ประชาชน.
- ..... . บรรณาธิการ (2539) สมุนไพรไม้พื้นบ้าน (5) (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: ประชาชน.
- นิธิมา สุทธิพันธ์. (2547). รายงานการวิจัย *ความไม่สอดคล้องของวิถีวัฒนธรรมหมอยาพื้นบ้านกับระบบการสอบเพื่อขอขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทย คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*. ม.ป.ท.
- นิจศิริ เรืองรังษีและธวัชชัย มังคละคุปต์. (2547). *สมุนไพรไทย เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ พี เฮลท์ตี้.
- บุญยืน ผ่องแผ้ว. (2552). สมุนไพรไทยหยุดเลือดกำเดาไหล. *นิตยสารชีวิต*, ฉบับที่ 248, 28-29. สืบค้นวันที่ 10 ก.พ. 2556 จาก <http://www.thaihealth.or.th>
- ปรีชา พิณทอง. (ม.ป.ป.). *ตำรายาโบราณอีสาน*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- เปี่ยม บุญยะโชติ. (2514). *ตำรายาไทยโบราณ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร.
- ปัญญา อธิธรรม. (2543). การใช้สมุนไพรรางจืดขับสารฆ่าแมลงในร่างกายของเกษตรกรกลุ่มเสี่ยงในตำบลเมืองเดช อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี. *รวมบทความวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- ปาริณกุล ตั้งสุขฤทัย. (2553). มารู้อัจฉริยะสมุนไพรล้างพิษ. *หมออนามัย*. 20 (1), 54-56.
- พงษ์ศักดิ์ พลเสนา. (2550). *พืชสมุนไพรในสวนป่าสมุนไพรเขาหินซ้อน ฉบับสมบูรณ์*. ปราจีนบุรี: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจตนารมณณ์ภัณฑ์.
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. (2554). กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- พระธรรมวโรดม. (2504). *ตำรายากลางบ้าน*. ม.ป.ท.
- พรณิภา ชุมศรี. (2544). *สมุนไพรนานาชาติ*. กรุงเทพฯ: คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พดุงอาจารย์วิฑูรย์โชค รัตนรังษี, สุวัตร์ ตั้งจิตรเจริญ, และปริญญา อูทิศชานนท์. (2541). *เพชรน้ำเอก: กล้วยยอดตำรายาสมุนไพร* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- เพชรวิทย์ เหมือนวงษ์ญาติ. (2534). *คู่มือการใช้สมุนไพร* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์.
- พนิดา ไทใหญ่ธรรมสาร. (2554). รางจืด. *จุลสารข้อมูลสมุนไพร*, 29 (10). กรุงเทพฯ: แสงเทียนการพิมพ์.
- พิบูล กมลเพชร, สมจิตร ปทุมานนท์, ประทีป เมฆประสาน, อุไรวรรณ เพิ่มพิพัฒน์, และวัชรีย์ ประชาศรัยสรเดช. (2548). *การศึกษาการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. สืบค้นจากคลังความรู้และข้อมูลระบบสุขภาพของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- พิสุทธิพร ฉ่ำใจ. (2537). *สมุนไพร: สรรพคุณและประโยชน์เพื่อการนำไปใช้*. กรุงเทพฯ: ต้นธรรมสำนักพิมพ์.
- พืชและสัตว์มีพิษ. สืบค้นวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2558 จาก <http://www.angelfire.com>
- พร้อมจิตต์ ศรีลัมพ์, รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล, วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล, อาทร ริวไพบูลย์, สมภาพ ประธานธรรารักษ์ จุฑามณี สุทธิสีสังข์, และเพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข. (2539). *สมุนไพรสวนสิริรุกษชาติ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

- พร้อมจิต ตรีลัมพ์. (2558). *รางจืด สมุนไพรแก้พิษและล้างพิษ*. สืบค้นวันที่ 10 มกราคม 2559 จาก <http://www.pharmacy.mahidol.ac.th/th/index.php>
- มาลี บรรจบ, ตรุณ เพ็ชรพลา, สุธิดา ไชยราช, และชลธิชา สว่างวงศ์. (2543). *สมุนไพรพื้นบ้านภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: ธนาสินเจริญ การพิมพ์.
- มุกดา หน้อยศรีและชื่นจิตร โพธิ์ศัพท์สุข. (2555). *สมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคกลาง*. (รายงานการวิจัย). ม.ป.ท.
- มูลนิธิสุขภาพไทย. *ภูมิปัญญาสุขภาพเพื่อชุมชน*. สืบค้นวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2556 จาก <http://www.msu.ac.th/tkdoc/?view=1&provinceid=76>
- มยุรี เปาประดิษฐ์. (2543). การศึกษาการใช้ยาพื้นบ้านในการรักษาอาการอุจจาระร่วงของประชาชน. *รวมบทความงานวิจัยการแพทย์แผนไทยและทิศทางการวิจัยในอนาคต*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิม อายุรเวทวิทยาลัย (ชีวกโกมารภัจจ์). (2541). *ตำราเภสัชกรรมไทย ตอนที่ 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาน.
- รสนา โตสิตระกูล. (2556). *คู่มือสมุนไพรน่าใช้*. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสัน เพรสโปรดักส์.
- รัชณี จันท์เกษ ประพจน์ เกตุรากาศและวิชัย จันท์กิติวัฒน์. (2551) *สถานการณ์หมอพื้นบ้านในส่วนภูมิภาคของประเทศไทย*, 2(3). 30-37.
- รัชนิพร ภู่อกร. (2533). *การปฐมพยาบาล*. ม.ป.ท.
- ลำปาง ปาชีโร. (2546). *เคล็ดลับตำรับยาสมุนไพรรักษาโรค*. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด.
- วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล, สมภพ ประธานธรรักษ์, และทยา เจนจิตติกุล. (2548). *สมุนไพรพื้นบ้านอีสาน เล่ม 1-5*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุลและรุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล. (2555). *สมุนไพรที่ใช้เป็นยาภายนอก. ในรุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล สมภพ ประธานธรรักษ์ วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล, และจตุชาติป เขียววงษ์จันทร์ (บ.ก.). สมุนไพรและตำรับยาไทย: การเลือกใช้ตามหลักวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่ 1 (หน้า 169-171)*. กรุงเทพฯ: สามลดา.
- ว. จินประดิษฐ์. (2540). *เกร็ดความรู้ในเรื่อง สมุนไพรไทย: สมุนไพรไกลหมอ*. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์.
- วิชัย วนดุรงค์วรรณและทศศาสตร์ หาญรุ่งโรจน์. (บ.ก.). (2536). *การปฐมพยาบาล (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิชุดา สุวิทย์วัฒน์. (บ.ก.). (2554). *สารบัญชื้อสมุนไพร*. 29 (4), 25-26. กรุงเทพฯ: แสงเทียนการพิมพ์.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2556). *แมงป่องและตะขาบ*. สืบค้นวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2558 จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/>
- วีรพงษ์ เกรียงสินยศ. (2552). *9 ความรู้คู่ชุมชน ภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานเพื่อการพึ่งตนเอง*. กรุงเทพฯ: อุกาการพิมพ์.

- วีรพัฒน์ สุวรรณธรรมมา. (2553). *แนวทางการดูแลรักษาผู้ป่วยที่ถูกงูพิษกัด*. สืบค้นวันที่ 16 มีนาคม 2558 จาก <http://www.si.mahidol.ac.th>
- วุฒิ วุฒิธรรมเวช. (2540). *สารานุกรมสมุนไพร*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์
- _____. (2537). *เภสัชกรรมไทย: รวมสมุนไพร*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์
- วีระสิงห์ เมืองมัน. (2545). *รวมบทความสมุนไพรจากสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ พ.ศ. 2539-2540 เล่ม 1*. ม.ป.ท.
- สมศักดิ์ หนีละเมียร. (2555). หน่วยที่ 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับเภสัชกรรมไทย. *เอกสารการสอนชุดวิชา เภสัชกรรมไทย หน่วยที่ 1-4*. สุภาพร ผลจันทร์ (บ.ก.). นนทบุรี: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สวิง บุญเจิม (2539). *ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน (ยาสมุนไพรพื้นบ้าน)*. อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน.
- สุรเกียรติ์ อาชานานุภาพ. (2544). *ตำราการรักษารักษาโรคทั่วไป* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- สุวิทย์ มาประสงศ์. (2546). *ภูมิปัญญาหมอยง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุพจน์ อัครพันธ์ธนกกุล. (บ.ก.). (2528). *สมุนไพรบำบัด*. จุลสารอันดับที่ 7. กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรส โปรดักส์.
- สุธรรม อารีกุล. (2552). *องค์ความรู้เรื่องพืชป่าที่ใช้ประโยชน์ทางภาคเหนือของประเทศไทย เล่ม 1-3*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พรีนติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุพิน ภูสง่าม, เสาวณีย์ กุลสมบุรณ์, อาทิตย์ เลิศล้ำ, และพจีกาญจน์ จิระเสถียรพงศ์. (2552). *ภูมิปัญญาพื้นบ้าน: ศักยภาพชุมชนเหล่ากลาง อำเภอเมืองชัย กาสลิ่ง ในการคุ้มครองและใช้ประโยชน์เพื่อการดูแลสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: สามเจริญพาณิชย์ (กรุงเทพ).
- สุนทรี สิงหนุตตรา. (2544). *สรรพคุณสมุนไพร 200 ชนิด*. กรุงเทพฯ: ศุภาลักษณ์มีเดีย.
- เสาวณีย์ กุลสมบุรณ์และรุจิราถ อรรถสิทธิฐ. (บ.ก.). (2548). *ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).
- อมรชัย หาญผดุงธรรมะ. (2544). *ผิงต๋อยต๋อยต๋อย*. *นิตยสารใกล้หมอ*. 25(8). 25-27.
- อุษา กลิ่นหอม, เจษฎา ทิพยะสุขศรี, สมบัติ ประภาวิชา, ถวิล ชนะบุญ, สุทธิธา ชุมกระโทก, คมกริช วงศ์ภา คำ, และโสภณ เสือแก้ว. (2544). *รายงานวิจัยเรื่อง การศึกษารวบรวมและประยุกต์ใช้ยาพื้นบ้านอีสาน สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. ม.ป.ท.
- เอกชัย ปัญญาวัฒนากุล. (2549). *การใช้สมุนไพรรักษาแผลเรื้อรัง*. *การสัมมนาวิชาการแพทย์ทางเลือก ครั้งที่ 1: การดูแลแผลเรื้อรังด้วยการแพทย์ผสมผสาน* โดยกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. กรุงเทพฯ: สุขุมวิทมีเดียมาร์เก็ตติ้ง.
- อวย เกตุสิงห์. (2529). *ยากกลางบ้านที่ใช้ได้ผล*. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์.
- อนุวัฒน์ วัฒนพิชญากุล. (2549). *วัฒนธรรมการเยียวยารักษาโรคของหมอพื้นบ้านอีสาน คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*. ม.ป.ท.
- อรุณรัตน์ ศรีธรรมมา. (2546). *ฤทธิ์ต้านพิษงูเห่าโดยสารสกัดไลโคทงแดงและเมลิคตามากในหนูถีบจักร*. ม.ป.ท.

- Christensen D. Kyle. (2000). *Herbal First Aid and Health Care*. United States of America: Lotus Press, Wisconsin.
- Duke A. James. (1997). *The Green Pharmacy*. Pennsylvania: Rodale Press Emmaus.
- Ehrlich D. Steven. (2010). *Food Poisoning*. August 25th, 2008. Access at February 10th, 2010. Retrieved from <http://www.umm.edu/altmed/articles/food-poisoning-000064.htm>
- Libster M. Martha. (2002). *Delmar' Integrative Herb Guide for Nurses*. Thomson Learning: United States.
- _____. (2004). *Herbal Diplomats*. Golden Apple Publications: United States.
- Pigott D. (2008). *Emergency Medicine Clinics of North America*. Birmingham, AL: WB Saunders.

